

Giresun İli Batlama Vadisinde bulunan İki Tarihi Maden üzerine Gözlemsel Araştırma Notları

Field Trip Notes on Two Historical Mines in the Batlama Valley of Giresun City

Eren Kömürlü*¹, Selçuk Sarı²

¹Giresun Üniversitesi İnşaat Mühendisliği Bölümü, Giresun

²Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü, Ordu

*Sorumlu yazar: ekomurlu@giresun.edu.tr

Özet

Bu makalede Giresun ili merkez ilçesinde yer alan ve Batlama vadisinde bulunan iki farklı tarihi maden sahasında yapılan gözlemler ve değerlendirmeler özetlenmiştir. Sayca köyünde yer alan tarihi madene ait dar kesitli maden galerileri içerisinde yaklaşık 150 metre ilerleme sağlanarak gözlemler yapılmıştır. Ayrıca, maden galerileri girişleri yakınında bulunan cürüfluklarda incelemeler gerçekleştirilmiştir. Bu sahalardan elde edilen cürüfların arkeometalürjik çalışmalarla incelenmesi bölgenin madencilik tarihine ışık tutacaktır. Doğu Karadeniz’de Cenevizliler tarafından işletilmiş diğer tipik madenler ile benzer özellikler gösteren galeriler düzensiz kesit şekillerine sahiptir. Ancak burada ana galeri kesitlerinin şekil ve boyut olarak daha düzenli olduğu not edilmelidir. Ana giriş galerisinde çap 95 cm dolaylarında olup, ilerleyen mesafelerde kollara ayrılan galerilerde çapların daraldığı ve yalnızca çocuk veya cücelerin çalışabileceği açıklık boyutlarında olduğu görülmüştür. Galeri içerisinde zor çalışma şartları ve yüksek fiziki kuvvet gereksinimi olması sebebi ile erişkin cücelerin çalıştırılmış olması daha yüksek olasılığa sahiptir. Sayca ve Uzkarada galeri girişlerine hemen 30-35 metre mesafede önemli miktarda cüruf varlığı tespit edilmiştir. Bu makalede tarihi maden sahaslarında gerçekleştirilen gözlem detaylarına değinilerek madencilik tarihi literatürüne Giresun ilinde bulunan bu iki madenin kazandırılması hedeflenmiştir. Bahsi geçen maden galerilerinin bulunduğu köylerde MTA tarafından sondajlar yapılmış ve her iki yerde de bakır-kurşun-çinko içerikli polimetallik madenler olduğu kayıtlara geçmiştir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Karadeniz tarihi madenleri, Madencilik tarihi, Batlama vadisi, Giresun tarihi

Abstract

This article summarizes the observations and assessments made in two different historical mine sites located in the Batlama Valley in the central district of Giresun city. Some observations were made by advancing approximately 150 meters in the narrow-section mine galleries in Sayca village. In addition, examinations were carried out in the slag pits located near the entrances of the mine galleries. The examination of the slags obtained from these sites with archaeo-metallurgical studies will shed light on the mining history of the region. The galleries, which have similar characteristics to other typical mines operated by the Genoese in the Eastern Black Sea Region, have irregular cross-sectional shapes. However, it should be noted that the main gallery cross-sections are more regular in shape and size. The diameter of the main gallery entrance is around 95 cm. It was observed that diameters of the galleries narrowed down as the distances progressed, that are only large enough for children or dwarfs to work. It is more likely that adult dwarfs were employed in the gallery due to the difficult working conditions and high physical strength requirements. A significant amount of slag was detected 30-35 meters from the gallery entrance of the mine in Uzkar. In this article, it is aimed to add these two mines located in Giresun city to the mining history literature by mentioning the observation details of the historical mine sites.

Keywords: Historical mines of Eastern Black Sea, Mining history, Batlama valley, Giresun history

1. Giriş

Maden çeşitliliği ve madencilik faaliyetleri açısından Kuzey Anadolu önemli bir bölgedir. Bakır, kurşun, gümüş, altın, demir, çinko ve kalay rezervlerine sahiptir. Bu nedenle Kuzey Anadolu'da eski çağlara tarihlendirilebilecek pek çok maden ocağı mevcuttur. Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi Antik Çağ'ın önemli maden alanlarından biridir. Bölgenin zengin maden yatakları Hititler, Asurlular, Urartular, İskender, Persler, Pontos, Roma, Bizans, Cenevizliler, Osmanlılar tarafından kullanıldı. Hititlerin bölgede madenciliği geliştirmek için Mısır ve Van'dan maden ustaları dahi getirttiği ifade edilmektedir (Üçüncüoğlu ve Kömürlü, 2016; Kartalkanat, 2008; Yalçın, 2016).

Pontos Krallığı döneminde Ordu, Giresun, Trabzon ile Gümüşhane, Bayburt ve Erzurum İspir'i kapsayan alana madenler ülkesi denildi. Paryadres Dağları olarak adlandırılan Doğu Karadeniz Dağları Pontos'un doğal kaynak deposuydu. Bölge ormanları ticari ürünler sunduğu gibi maden işçiliğine de enerji sağlıyordu. Madenlerin bir kısmı çıkarıldığı bölgede işlenirken bir kısmı da Batı Pontos şehirlerine taşınır ve oralarda işlenirdi. Bölgenin maden varlığının dönemin sözlü ve yazılı kaynaklarına da yansıdığı görülmektedir. Antik Yunanlılar İlyada Destanı'nda Gümüşhane (Alybe-Khalybia-Haldia) ve Torul (Kromni) madenlerine değindiler (Köse, 1991). Ayrıca Aiskhylos, Ksenophon, Anabasis, Rodoslu Apollonios, Strabon, Ammianus Marcellinus eserlerinde bölge madenlerinden bahsetmektedir (Oy, 2024).

Giresun ve çevresi de antik dönemlerden itibaren madencilik yapılan bir alandır. Eski dönemlerde kullanılan maden galerileri ve cüruf depoları günümüze kadar gelmiştir. Bir kısmı aktif maden alanlarında kaldığı için tahrip olmuştur. Fakat inceleme yapılabilen alanlar önemli bilgiler sunmuştur. Espiye ve Bulancak yöresindeki eski maden ocaklarında ağaçtan oyularak yapılmış iki adet madenci küreği ve bir adet cevher taşıma teknesi bulunmuştur. Giresun'da bulunan bu materyaller Kaptan tarafından keşfedilen tarihi madenlerin genellikle 11.-13. yüzyıllarda işletilmiş olduğu bulgusunu vermiştir (Kaptan, 1978).

Bölgede metalürjik faaliyetler Orta Çağ boyunca artarak devam etmiştir. Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı idaresinde madenler kullanılmıştır. Roma döneminde madeni eşya üretiminde Orta ve Doğu Karadeniz bölgesi ön plana çıkmıştır. Özellikle askeri gerekçeler maden ihtiyacını artırmıştır. Selçuklular döneminde yine altın, gümüş, şap, bakır, kurşun ihtiyacı için bölge madenlerinden faydalanılmıştır (Bakır, 1997). Osmanlı döneminde bölgede Gümüşhane merkezli bir maden idaresi teşkil edilmiştir. Orta ve Doğu Karadeniz'deki ve Doğu Anadolu'nun kuzey kesimlerindeki madenler Gümüşhane Maden Eminliği tarafından yönetilmiştir. Bölge Osmanlı'da özellikle 17. yüzyılın en kıymetli maden alanlarından birisi olmuştur. Osmanlı devleti, maden bölgesinde üretimi canlı tutmak için gayret göstermiştir (Ekinci, 2013). Ancak, 19. yüzyılda sanayi ve teknoloji devrimlerini yakalayamamak Osmanlı madenlerini çağ dışı işletmeler haline dönüştürmüştür. 19. yüzyılda madenlerde üretim verimi Avrupa'daki madenlerin çok gerisinde kalmıştır (Üçüncüoğlu ve Kömürlü, 2016).

Bölgeyi ziyaret eden yerli ve yabancı seyyahlar da bölgenin madenlerine kayıtsız kalamamıştır. Eserlerinde yöredeki madenlere değinmeden geçememişlerdir. Marco Polo, Charles Texier, Vital Couston bölgede madencilik faaliyetlerinden bahsetmiştir. Osmanlı yazarlarının eserlerinde ve devletin resmi kayıtlarında da yöredeki madenler hakkında bilgi bulmak mümkündür. Kâtip Çelebi, Evliya Çelebi, Şemseddin Sami'nin Kamusu'l-Alâm adlı eserinde ve Trabzon Vilayet Salmeleri ile arşiv belgelerinde teyit edici bilgiler yer almaktadır. Bu belgeler incelendiğinde Giresun yöresinde çok kaliteli ve çeşitli maden ocaklarının bulunduğu görülebilmektedir (Saylan, 2009).

Giresun yöresinin çok sayıda maden ocağı bulunmasına rağmen doğal ve beşeri etkenler sebebiyle bölgede madencilik faaliyetleri zaman zaman kesintiye uğramıştır. İç kesimden sahile ulaşım imkânları topografik özellikler nedeniyle kısıtlıydı. İlaveten sahil kesiminde maden işlemek için gerekli ormanlar azalıyordu. Artan masraflar, üretim maliyetleri ve teknolojik eksiklikler yöredeki madencilik faaliyetlerini zayıflattı. 19. ve 20. yüzyılda Giresun ve çevresindeki madenlerin çoğunu Gayrimüslim azınlıklar veya Avrupalılar işletir olmuştur. Bu yüzyıllarda Osmanlı maden sanayisi diğer sanayi kolları gibi yabancıya bağımlı hale gelmiştir (Karaman, 2003).

Bu çalışmada Giresun ili merkez ilçenin Batlama vadisi mevkiinde birbirine komşu iki köy olan Sayca ve Uzkar köylerinde bulunan tarihi maden sahalarında gerçekleştirilen gözlemsel bulgulara değinilmektedir. Vadi içinde bulunan Batlama Deresi yaklaşık 31 km'lik güzergahı sonrası Giresun'un batısından Karadeniz'e ulaşır. Bektaş civarlarından başlayan güzergah; İnşidibi, Çaldağ, Uzkar, Hisargeriş, Sayca, Burhaniye, Alınca ve Uzgur köyleri üzerinden sahile ulaşmaktadır.

2. Tarihi Uzkar ve Sayca Madenleri

Bu çalışmaya konu olan tarihi madenlerin Osmanlı kayıtlarında yer almadığı görülmüştür. Buna paralel olarak, maden galerilerinin kesit geometrisinin düzenli olmayışı, tahkimat kullanılmamış çok dar kesitli galerilerden elde edilen gözlemler Osmanlı öncesi dönemi işaret etmektedir. Burada söz edilen galerilerin kesit şekilleri ve boyutları değişkenlik göstermektedir. Yükün bir hayvan tarafından, hatta ortalama bir fiziğe sahip insan tarafından dahi taşınmasına uygun olmayan galeri boyutları mevcuttur. Bu madenlerde yalnız cücelerin veya çocukların girebileceği tali galerilerin olduğu görülmüştür. Maden ana galerilerinin çapı yaklaşık 95 cm olup, benzer yapıdaki galeriler Giresun'un Espiye, Yağıldere, Tirebolu, Bulancak ilçelerinde de özellikle MTA'nin araştırmalarında keşfedilmiş durumdadır. Birçoğunda Ergün Kaptan'ın içinde yer aldığı araştırmalara göre bu madenler genellikle Ceneviz dönemine veya öncesi yüzyıla tarihlendirilmiştir. Bu makaleye konu Sayca köyünde tespit edilen maden galerisi de yapısal olarak incelendiğinde Cenevizliler döneminde işletilen madenlerle benzerlik göstermektedir. Şekil 1 ve 2'de bahsi geçen maden galerisine ait fotoğraflar mevcuttur. Sayca köyünde bulunan, konum bilgisi 40°49'24.2"N 38°16'54.7"E olan galeri içine girilerek yaklaşık 150 metre ilerleme görüntüsü kameraya kaydedilmiştir. Gidilen noktadan sonra galeri kesit çaplarının daha da daraldığı ve ana galeriden sapaklar ayrıldığı görülmüştür. Sapaklara ayrılan tali galerilerin darlığı sebebi ile içinde orta boylu bir insanın çömelerek veya emekleme pozisyonunda dahi ilerlemesinin mümkün olmadığı tespit edilmiştir. Ortalama boyda biri tarafından ancak sürünerek ilerlenebilecek açıklığa sahip 60 cm vb. çaplara inen çok dar galeriler mevcuttur. Bahsi geçen galerilerin sonuna kadar ulaşamamış, el feneri ile bakıldığında galeri aynalarının yakında olmadığı görülmüştür. Bu uzun ve dar galerilerin havalandırma, aydınlatma, nakliye vb. işlemler açısından son derece elverişsiz olduğu belirlenmiştir. Galeri içerisinde havalandırma bacasına denk gelinmemiştir. Aydınlatma için yaklaşık 20şer metre aralıklarla galeri duvarlarına oyuklar (niş) açılmıştır. Bu oyuklarda aydınlatmayı sağlayacak mum, kandil vb. ürünler kullanılmış olmalıdır. Bu galeriler içerisinde herhangi bir madenci alet veya ekipmanına denk gelinmemiştir. Galeri kesitleri göz önüne alındığında yakın döneme kıyasla düşük bir cevher üretim miktarı ile faaliyet yapıldığı sonucuna varılmıştır. Yöre insanı tarafından bilinen galeri içine giren kişilerin olması sebebi ile tarih ile ilgili ipucu verecek kalıntıların tespit edilmesi güçtür. Bu tür galerilere defineciler tarafından da ilgi duyulmaktadır. Ancak, sürünerek gidilebilen çok daralmış kazı kesitlerinden ulaşılacak kazı aynalarında madenci ekipmanlarına denk gelinme olasılığı mevcuttur. Bu kısımlara girmek için gerekli tedbirlerin alınması şarttır. Bunun için yetkisiz kişilerin galerilere girmesinin engellenmesi için tedbirler alınması önem arz etmektedir. Tali galerilerde ilerlenmesi ile çapın normal boylarda bir yetişkin erkek tarafından sürünmek için bile elverişli olmayacak ölçüde yer yer daralma gösterdiği tespit edilmiştir.

Şekil 1. a) Sayca Köyündeki galeri girişi, b ve c) galeri içerisinde ilerleme görüntüleri

Şekil 2. Sayca'daki ana galeri girişine yakın bir noktadan alınan bir fotoğraf

Bu maden içinde geçmişte kazı yapmak için fiziksel güce de sahip olunması gerektiğinden çocuklardan ziyade erişkin cücelerin çalıştırılmış olma ihtimalinin daha yüksek olduğu düşünülmüştür. Havalandırma bacalarına denk gelinmemiş olması bu dar ve karanlık galerilerde çalışma koşullarının çok zor olduğuna işaret etmektedir. Hem Sayca, hem Uzkara köylerinde bulunan galerileri girişlerine hemen 30-40 metre mesafede cürufların olduğu görülmüştür. Bu sebeple, galeriden cevheri çıkarıp hemen maden sahasında hazırlama ve zenginleştirme işlemi yapmış oldukları anlaşılmıştır. Sayca ve komşusu Akköy arasında MTA tarafından gerçekleştirilen sondajlarda cevher içerisinde en yüksek oranda bulunan metalin kurşun (%4.4) olduğu tespit edilmiştir (URL-1, 2025). Sahada Pb-Zn-Cu polimetallik bir maden bulunduğu MTA kayıtlarında mevcuttur. Doğu Karadeniz'de yaygın görülen bakır, kurşun ve çinko cevherleri içindeki metallerin oranları bölgesel olarak değişiklik arz etmektedir. Bazı madenlerde bakır veya çinko kütlece en yüksek orana sahip olmakta, incelenen cevher yatağında ise kurşunun daha ön planda olduğu MTA raporlarında görülmektedir. Hem Sayca, hem Uzkara köylerindeki tarihi madenlerde önemli miktarda cürufluk varlığı tespit edilmiştir. Uzkara'da 40°48'31.5"N 38°19'23.5"E konumunda tespit edilen cürufluk yüzeyden görülebildiği kadarı ile yaklaşık 300 m² bir alanı kaplamaktadır. Sahayı bilen yöre halkından alınan bilgiye göre cürufların yüzey-

den görülebildiği alan sürekli daralmaktadır. Çünkü, yıllar içerisinde toprak ve bitki örtüsü cürufların üzerini kapamaktadır. Hali hazırda cürufluk alanında yapılan yüzeysel toprak kazısı neticesinde de cürufların üzerlerinin doğal yollarla kapanmakta olduğu belirlenmiştir. Uzkara köyündeki cürufluk yanındaki galerinin girişi belli olup, mevcut durumda galeride göçük olması nedeniyle içine girilememiştir. Bu makalede bahsi geçen maden galerilerinin varlığı hakkında bilgiye henüz hiç bir rapor, yayın veya diğer kaynaklarda denk gelinmemiştir. Bu gözlemsel çalışmanın burada bahsi geçen tarihi madenlerin literatürde değinildiği ilk kaynağı oluşturduğu düşünülmektedir. Sahadaki cüruflar konusunda uzman kişilerce incelenmeyi beklemektedir. Cüruf çalışan kişilerce detaylı olarak incelenmesi bölgenin madencilik tarihinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır. İnceleme alanına ait cüruf görüntülerinden bazıları Şekil 3 ve 4'te verilmektedir.

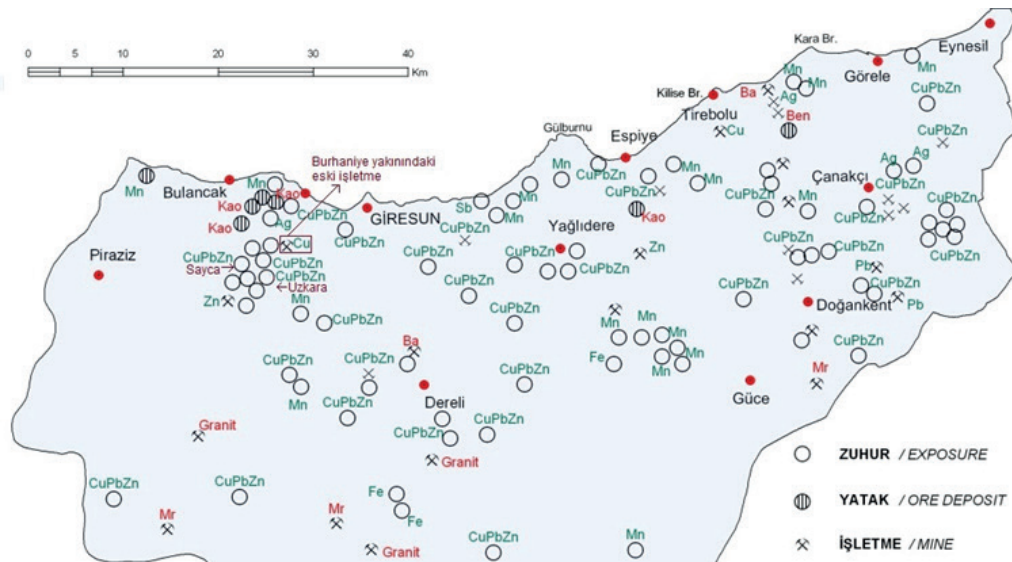

Şekil 3. Uzkara'daki cürufluktan bir görüntü

Şekil 4. Uzkara'dan toplanan bazı cürufların görüntüsü

Batlama vadisi içinde tespit edilen kurşun-çinko-bakır polimetal cevherleşmeleri içerisindeki metal oranları değişiklik arz etmektedir. MTA'nın verilerine göre Batlama vadisi içinde sahilden 12 km içeri girilince Sayca köyünde kurşun ön plana çıkarken, sahile 10 km mesafede bulunan Burhaniye köyünde bakırın daha yüksek içeriğe sahip olduğu tespit edilmiş durumdadır (URL-1, 2025). Burhaniye yakınında Cumhuriyet döneminde işletilmiş olan bir bakır madeni de mevcuttur. Şekil 5'te bu madenin işletildiği döneme ait bir MTA haritası görülmektedir. Giresun ilinin Batlama vadisi bölgesi maden kaynakları açısından zengin bir bölge olup, geçmişte de madencilerin önemli faaliyet alanlarından biri konumunda yer aldığı civardaki tarihi madenlerden anlaşılmaktadır.

Şekil 5. Giresun Kuzey ilçelerinde maden varlığını gösteren MTA Haritası (URL-1)

Bakır kurşuna kıyasla tarihte kendine daha erken kullanım alanı bulmuştur. Burhaniye köyünde yazarlar tarafından bulunan ve bir cevher hazırlama işliğine ait olduğu düşünülen buluntu Batlama vadisinde Bizans öncesi döneme ait işletmelerin var olduğuna işaret etmektedir. Karadeniz’de bu döneme ait bakır madenleri tespit edilmiş durumdadır (Köse, 1991; Oy, 2024; de Jesus ve Dardeniz, 2015). Elle cevherin dövülerek öğütüldüğü, cevher hazırlama amaçlı cevher havanı olarak kullanıldığı düşünülen buluntuya ait bir görsel Şekil 5’te görülmektedir. Bu tür havanlarda iki farklı boyutta öğütme işlemi yapmak için yanyana iki farklı çapta çukur bulunmaktadır. Genelde yuvarlak yüzeyli taşlarla bu çukurlar içerisinde cevher dövülerek öğütme işlemi gerçekleştirilir. Görece iri çaptaki çukurda öğütülen cevher daha sonra yanındaki daha küçük çaplı yere aktarılarak daha ince öğütme işlemine tabi tutulur. Cevher öğütme işliğindeki havanlarda iki delik birbirine bir kanal içinde bağlı olur genelde. Bu durum Burhaniye’deki buluntuda mevcuttur. Bu buluntunun olduğu yerlerde definecilerin vermiş olduğu anlamsız zararların da varlığı tespit edilmiş durumdadır. Akıl dışı fikirlerle bu oyma şekillere define işareti vb. anlamlar atfeden kişiler vardır. Meraklı kişilerce bu oyma şekillerin kenarlarında yakın zamanda çentikler/kırıklar oluşturulduğu gözlemlenmiştir. Burhaniye köyünde tespit edilen maden hazırlama işliği olduğu düşünülen buluntu yakınında bir antik açık ocak kazı alanı veya maden galerisinin var olması ihtimali mevcuttur. Ancak ilgili alanda yüzeydeki toprak ve bitki örtüsü sebebi ile yüzey incelemelerinde bir maden kazısı tespit edilmemiştir. Ayrıca, bu tür cevher öğütme işlemlerinin geçmişi milattan öncesine dayanmakta olduğu için, o dönemlere ait bir cevher kazısının yüzey izlerini günümüzde tespit etmek çok güçtür. Bu sahada daha detaylı bir saha incelemesinin yeni bulgular sağlayabileceği düşünülmektedir. Burhaniye yakınında 1990’lı yıllarda çalışan bir bakır madeni işletmesi vardır. Bu bakır madeninin tarihi madencilik izlerini bir oranda sildiğini öngörmek mümkün olsa da sahada antik madencilik faaliyetlerinden

kalan izleri aramakta fayda görülmektedir. Burhaniye yakınında çalışmış bakır işletmesi varlığı bu buluntunun bir cevher zenginleştirme işliğine ait olduğu görüşünü desteklemektedir. Cumhuriyet dönemi işletilen galeri girişi ile Şekil 6'da görülen buluntu arasındaki kuşuçuşu mesafe yaklaşık 1.2 kilometredir. Ancak, bu bahsi geçen buluntunun net olarak işlevini anlamak için yeni araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer ihtimaller de göz önüne alınarak destekleyici tarihi buluntulara ulaşmak gerekmektedir. Batlama vadisi farklı dönemlerde işletilen madenlere sahip, madencilik tarihimiz açısından önemli bir bölge olarak değerlendirilebilmektedir.

Şekil 6. Burhaniye Köyünde Bizans öncesi döneme ait cevher dövme havanı olduğu düşünülen bulgu

Ne yazık ki Giresun'da ve ülkemizin birçok farklı ilinde çok sayıda tarihi maden galerileri yeni kazılarla yok edilmektedir. Aktif faaliyet gösteren maden ocaklarında farklı dönemlere ait galerilerin patlatılarak cevher üretimi yapıldığına şahit olunmuştur. Günümüzdeki cevher üretim ihtiyacı ve yüksek hacimli üretim yöntemleri düşünüldüğünde antik kazıların korunması zor görülmekte olsa da, buralarda imalat yapılmadan önce tarihsel açıdan inceleme yapmak, buluntuları kayıtlar altına almak konusunda hassasiyet göstermek önem arz etmektedir. Batlama vadisinde Sayca köyü ve Uzkara köyünde konusu geçen tarihi maden sahalarında ilerleyen süreçte bir madenin işletmeye girmesi durumunda buralardaki kalıntıların hassasiyetle incelenmesi gerekmektedir. Madencilerin tarihçiler veya arkeologlarla işbirliği içerisinde olmaları madencilik mirasımızı daha iyi tanımamız açısından gerekli görülmektedir.

3. Tartışma ve Sonuç

Batlama vadisi maden varlığı açısından zengin bir lokasyon olup, bölgede tarihi madenlerin varlığı geçmişte bu bölgede madencilerin aktif faaliyet gösterdiğini ispatlamaktadır. Birbirinden farklı dönemlerde işletildiği düşünülen Batlama vadisi ve çevresinde bulunan madenler mevcuttur. Sayca Köyünde tespit edilen maden galerileri yapısal olarak Ceneviz dönemine işaret etmektedir. Cenevizliler kendilerine Bizans ve Trabzon Pontus Devleti tarafından verilen imtiyazlar dolayısı ile sahille bağlantısı olan yerlerde hızlı üretim yapmış ve deniz yolu ile ürettiği madenlerin ticaretlerinde başarı elde etmişleridir (Mercan, 2018). Düzgün olmayan ve dar kesitlerle iyi bir maden planlaması olmadan faaliyet göstermişlerdir. İncelenen galeride eğimler yer yer artmakta, kesit daralmaktadır. Havalandırma bacalarının olmayışı, yüksek insan gücüne ihtiyaç duyulması ve madenler içindeki elverişsiz çalışma koşulları madenlerde erişkin cücelerin çalıştırılmış olma olasılığını çocuk işçilerin olma olasılığından daha yüksek kılmaktadır. Maden galerilerinde girişten itibaren yaklaşık 150 metre ilerledikten sonra normal boya sahip bir erişkinin çalışması bir yana, ilerlemesi dahi mümkün olmayacağı şekilde galeri boyutları düşmektedir. Galerilerin en geniş kesite sahip bölgede dahi çapı 95 cm dolaylarındadır. İncelenen madenlerin hemen yankısında cevher zenginleştirme faaliyetlerinin gerçekleştirilmiş olduğu ve cürflük bulunduğu tespit

edilmiştir. Sayca ve Uzkarâ'daki cüruflar konu ile ilgili araştırmacılar tarafından arkeometalürjik çalışmalarla daha detaylı incelenmek üzere beklemektedir. Tarihi madenler konusunda çalışma yapan araştırmacılar açısından Batlama vadisinin yüksek potansiyelli bir çalışma alanı olduğunu, bu bölgenin ülkemiz metal madenciliği tarihi açısından önemli bir lokasyon olduğunu ifade etmek mümkündür. Cenevizliler tarafından ve öncesinde Doğu Karadeniz'de bu tarzda önemli sayıda küçük çaplı galerilerin kazılmış olduğunu ve bu galerilerin tespitlerinin doğal bitki ve toprak örtüsü sebebi ile günümüzde zorlaştığını söylemek mümkündür. Bu tür galerilerin konumları yöre halkı tarafından bilinebilmektedir. Bu sebeple, araştırmacılar, akademisyenler bir tarihi maden ararken yöredeki vatandaşlarla iletişim sağlamalıdır.

Giresun ili Espiye ilçesinde bulunan Kızılkaya ve Karaerik Bakır madenlerinde bulunan tarihi maden galerilerinin işçilik, kesit şekli, boyutu ve fiziki özellikleri Sayca'da incelenen galeri ile çok benzerlik göstermektedir. Bu sebeple, Sayca ile aynı yüzyıllarda işletilmiş oldukları tahmin edilmektedir. Karaerik'teki galeriler MTA tarafından incelenmiş ve galeri içinden çıkan madenci ekipmanlarına yapılan testler sonucu Cenevizlilere verilen maden imtiyazları dönemi ve öncesi yakın yıllarda (12.-13. yüzyıl) işletilen galeriler olduğu belirlenmiştir (Kaptan, 1978). Benzer şekilde yine Sayca'da incelenen galeri ile benzer kesit ve işçiliğe sahip galeriler Bulancak'ın Tekmezar Köyü'nde MTA tarafından bulunmuş ve gerçekleştirilen incelemeler sonucunda madenin 11. yüzyılda işletilmiş olabileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Hem Espiye, hem Tekmezar Köylerindeki galeriler duayen tarihi madenler uzmanı ve Arkeolog Rahmetli Ergun Kaptan tarafından çalışılmış sahalardır. Ayrıca, Espiye Kızılkayalar'daki tarihi galeriler bu makale yazarları tarafından da görülmüştür. Şekil 7'de Kızılkaya mevkiinden sorumlu yazar tarafından alınan bazı fotoğraflar görülmektedir. Fotoğraflarda görülen galerilerin bulunduğu Kızılkaya madeninin Cenevizliler tarafından işletilmiş olduğu bilinmektedir (URL-2). Kızılkaya'da tespit edilen bu galerilerin çapları 90-95 cm boyutlarındadır. Günümüzde Ceneviz galerilerinin birçoğu yakın dönem madencilik faaliyetleri neticesinde kaybolmuş durumdadır. Kalanlar ise girişinde ateş yakmak vb. işlemler ile zarar verilmiş durumdadır. Kızılkayalar'daki cevher 20. Yüzyılda Osmanlı döneminde de işletilmiştir (Saylan, 2009). Kızılkayalar'da yakın yıllarda yapılan kazı hacminin içerisinde kalan eski ahşap tahkimatlı galeriler görülmüştür. Bu galerilerin Osmanlı döneminden kalmış olabileceği düşünülmüştür. Diğer taraftan, Kızılkayalar Cumhuriyet döneminde 1970'li yıllarda Etibank tarafından da işletilmiştir. Yeni kazı çalışmaları ile tahrip olan, 20. Yüzyıla ait tarihi maden galerilerinin ahşap tahkimat kalıntılarını gösteren bir fotoğraf Şekil 8'de görülmektedir. Kızılkayalar Osmanlı öncesi, Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemine ait madencilik faaliyetlerini yaşamış madencilik tarihimiz için önemli lokasyonlardan biridir.

Şekil 7. Espiye Kızılkayalar'da bulunan bazı tarihi maden galerileri

Şekil 8. Kızılkayalar'da günümüz kazıları ile tahrip olan 20. Yüzyıla ait ahşap tahkimat kalıntıları

Tekmezar köyü ve Sayca Köyünün çok yakın olması, benzer dönemde Saycanın işletilmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. MTA'nın 11. yüzyıla tarihlendirdiği Tekmezar Köyündeki galeriler ve Sayca'da keşfedilen galerilerin arasındaki mesafe kuş uçuşu 3 km civarı bir mesafededir. Yakın mesafede oluşları, aynı galeri boyut, şekil ve işçiliği bu iki madenin aynı madencilik kültürüne sahip kişilerce çalıştırılmış olmaları görüşüne yönlendirmektedir. Karadeniz'de Cenevizlilerden öncesine dayanan önemli bir madencilik mirası olduğunu da burada vurgulamak gerekmektedir. Bulancak'ta galeriden çıkan bir maden taşıma teknesi C-14 analiz sonucuna göre 11. yüzyıla tarihlendirilmiştir (Kaptan, 1978). Bu tarih Cenevizlilerin Karadeniz'e geldiği yıllar veya az öncesine aittir. Cenevizliler büyük olasılıkla yörede daha öncesinden beri ustalık kazanmış bir madenci topluluğunu madenlerinde çalıştırmak suretiyle buralardan gelir sağlamıştır. Kendilerine verilen imtiyazlar neticesinde Cenevizlilerin Karadeniz'de madencilik faaliyetlerine başladığı dönemlerin öncesine tarihlenen ve Cenevizlilerin işlettikleri ile benzer galerileri MTA tesbit etmiş durumdadır. Cenevizlilerin Karadeniz'e gelişi madencilik tekniği açısından çok önemli bir gelişme sağlamış olmasa da madenlerin aktif kullanımı, madenciliğin ticaretteki önemi, maden sayılarının artışı vb. konularda bakıldığında Cenevizlilerin madencilik tarihinde önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. Dönemsel istisnalar olsa da Türklerin Bizans ve Trabzon Pontus'tan toprak fetihlerinin ardından Karadeniz'de Cenevizliler madencilik alanındaki imtiyazlarını önemli oranda kaybetmiştir. Cenevizliler Anadolu'da Selçukçu'dan aldığı imtiyazlarla sahilden uzak kesimlerde de maden işletme yetkileri kazanmışlardır. Anadolu Selçuklu ile daha çok şap madeni işletmeleri konusunda anlaşmalar sağlamışlardır. Cenevizliler Osmanlı döneminde Şebinkarahisar'daki şap madenlerinin işletmelerini de dönemsel olarak almışlardır. Cenevizliler 12. yüzyıldan başlayarak bugünkü Türkiye topraklarında farklı madenleri işletmişlerdir (Avşaroğlu, 2021).

Giresun'un Tirebolu ve Espiye ilçelerinde Osmanlı döneminde işletilmiş bakır-kurşun madeni galerileri vardır (Karaman, 2003). Osmanlı döneminde yörede ahşap tahkimatlı, eşeklerle/katırlarla yük taşıyacak boyutlarda galeriler mevcuttur. Önceki dönemlere göre Osmanlı'da galeri

kesitleri büyüdüğü için göçük risklerinin engellenmesi için tahkimat kullanılmıştır. Galeri kesiti küçüldükçe tahkimatsız kalabilme süresi uzar, hatta kaya kütle özelliklerine bağlı olarak tahkimatsız çalışabilme olanağı sağlanabilir (Kömürlü, 2012; Kömürlü ve Kesimal, 2013; Kömürlü ve Demir, 2019). Doğu Karadeniz’de Osmanlı dönemi galerilerinin kalıntıları günümüz madencilik faaliyetleri ile büyük ölçüde yok olsa da bir kısmı sorumlu yazar tarafından sahada yürüttüğü çalışmalar esnasında gözlemlenmiştir. Sayca’da ve Uzkar’a da yer alan ve bu makaleye konu olan tarihi madenlerin galeri kesit boyutları Osmanlı dönemi işletmelerine göre daha küçüktür, galeri kesitlerinin daha düzensiz olduğu ve kazı işlemlerinin daha ilkel yapıldığı görülmektedir. Bu sebeple, keşfedilen tarihi madenlerin Osmanlı öncesi döneme ait oldukları düşünülmektedir. Osmanlı dönemi resmi olarak işletilen simli kurşun (kurşun-çinko-bakır) içerikli polimetallik maden galerileri bir insanın emeklemesine, sürünmesine gerek kalmayacak, yürüyerek ilerleyebileceği boyutlardadır.

Burada bahsi geçen madenlerde cevher zenginleştirme işlemleri yapılmış ve bunun için bolca ağaca ihtiyaç duyulmuştur. Sahada önemli miktarda cürufun bulunduğu gözlemlenmiştir. Cevher zenginleştirme faaliyetleri açısından bölgede ormanların varlığı önemli bir avantaj sağlamış olmalıdır. Tarihi madenler açısından Karadeniz bölgesi ormanları bölge madenciliği açısından önemli bir konumdadır.

Bahsi geçen madenlerin Osmanlı döneminden öncesinde işletilmiş oldukları tahmin edilmektedir. Cenevizliler yani Cenovalılar denizci bir millet olup, deniz yollarını kullanarak ticaret gerçekleştirme konusunda ustalaşmışlardır. Madencilik alanında çok aktif olmuşlar ve Osmanlı’dan önce Bizans, Trabzon Pontus gibi dönem devletleri ile anlaşarak, imtiyazlar alarak sahil şeridi yakınlarında maden sahaları işletmişlerdir. Türkler yöreyi fetih etmeden önce Karadeniz sahillerinde Cenevizlilere önemli imtiyazlar verilmiş durumdaydı. Ancak, Trabzon Pontus Devleti Karadeniz ticaretini Cenevizlilerin domine etmesinden rahatsız olarak imtiyazları 14. yüzyılda azaltma yoluna gitmiştir (Eğilmez vd., 2021).

Tarihi kesin tespit edilmesi açısından net bir bulgu olmamakla birlikte, elde edilen gözlemsel veriler madenin Cenevizliler döneminde işletilebileceğine işaret etmektedir. Bu çalışma ile madencilik tarihimize ait literature Sayca ve Uzkar’daki iki maden kazandırılmaktadır. Gelecek çalışmalarla yörenin madencilik tarihi daha iyi anlaşılabilir. Bu makaleye konu olan tarihi maden sahalarında önemli miktarda cüruf bulunmaktadır. Bu cüruflar ilgili araştırmacılar tarafından incelendiğinde pek çok önemli detaya erişilebileceği öngörülmektedir. Giresun ili sınırları içerisinde 11.-13. yüzyıllara tarihlenen benzer madenler mevcuttur. Ergun Kaptan da çalışmalarında bu makalede bahsi geçen boyut, yapı ve özelliklerdeki Giresun’da bulunan galerilerin 11.-13. yüzyıllarda işletildiği görüşünü paylaşmıştır (Kaptan, 1978). 11.-13. yüzyıllar Karadeniz’de Bizans ve Trabzon Pontus devleti dönemleri içinde kalmaktadır. Cenevizliler Karadenize geldikten sonra, yörede faaliyet gösteren madencilerin ustalık ve işçiliklerinin kendi ticari faaliyetleri bünyesinde devam etmesini sağlamış olmalıdırlar. Madencilik Ceneviz ticaretinde önemli alanlardan biridir. Cenevizliler Karadeniz’den elde edilen madeni Avrupa’ya satarak gelir elde etmişlerdir (Yıldırım, 2022). Sayca ve Uzkar’da keşfedilen tarihi madenlerin Cenevizlilerin imtiyaz dönemi veya bir önceki yüzyıla ait olma ihtimalinin güçlü olduğu değerlendirilmiştir. Çok dar kesitli galeriler içerisinde güvenlik önlemleri alınarak ilerlenir ve madenci ekipmanlarına denk gelinirse tarihlendirme açısından önemli bir ilerleme sağlanmış olacaktır. Benzer şekilde madenlerin cürufuklarından örnekler alınarak analizlere tabi tutmak, arkeometalurjik çalışmalar gerçekleştirmek burada bahsi geçen maden sahalarının daha iyi tanınmasını sağlayacaktır.

Kaynaklar

Acar, E., 1974. Doğu Karadeniz Bölgesi Giresun İli Dâhilinde ki Bazı Bakır-Kurşun-Çinko Madenlerinin İz Elementler Yönünden Önemi. MTA Dergisi, No:82, 136-146, Ankara.

Avşaroğlu, N., 2021. Anadolu Madencilik Tarihi, 416 s.: <https://nadiravsaroglu.com/wp-content/uploads/2022/05/87-ANADOLU-MADENCILIK-TARIHI-1.pdf>

Bakır, A., 1997. Ortaçağ İslâm Dünyasında Madenler ve Maden Sanayi. TTK BELLETEN, 61(232), 519-596. doi:10.37879/belleten.1997.519

De Jesus, P., Dardeniz, G., 2015. Antik madencilik hakkında arkeolojik ve jeolojik görüşler. MTA Dergisi, 151, 235- 250.

Eğilmez, S., Yıldırım, A.S., Aydın, Y.E., 2021. Ceneviz Ticaret Kolonisi Simisso (1280-1420). Tarih İncelemeleri Dergisi, 36 (2), 527-563.

Ekinci, İ., 2013. Milas (Mesudiye) Bakır Madeni (1750-1816). Jour. of Turkish Stud., 8(5), 243-259, Ankara.

Fidan, E., 2016. Tarih Öncesi Dönemlerde Anadolu'da Kullanılmış Olan Maden Yatakları. MT Bilimsel Yer Altı Kaynakları Dergisi, 9, 49-59.

Gençbay, B., 2023. Dünyada ve Türkiye'de Kurşun, Fizibilite Etütleri Daire Başkanlığı, s.3-5

Kaptan, E., 1978. Espiye-Bulancak Yöresindeki Eski Maden Ocaklarına Ait Buluntular. Bulletin of the Mineral Research and Exploration, 91, 99-110.

Mercan, F.Ö., 2018. Karadeniz'in Güney Kıyılarında Ceneviz Varlığı ve Faaliyetleri, Konur Alp Gazi ve Düzce Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 399-420

Sarıyıldız, B., 2024. Ortaçağ'da Giresun, Serander Yayınevi, Trabzon

Saylan, K., 2014. Licese Maden Ocağı ve Asia Minor Mining Company'nin Licese'deki Faaliyetleri. Tarih İncelemeleri Dergisi, 29(2), 625-643.

Saylan, K., 2009. Ordu ve Giresun yöresinde madenler ve maden işletmeciliği (1860–1914). Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 0(25),167-182.

Karaman, O., 2003. XIX. ve XX. Yüzyılda Giresun ile Çevresindeki Madenler ve Maden İşletmeciliği. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5(1), 63-74.

Kartalkanat, A., 2008. Anadolu'da Madencilğin Tarihçesi; Kütahya - Gümüşköy'de 3500 Yıldır Süren Madencilik Çalışmaları. MTA Dergisi, 137, 91-97.

Komurlu, E., 2012. Effect of rock and granular material horizontal stresses on support design, M. Sc. Thesis, Karadeniz Technical University, Trabzon

Komurlu, E., Demir, S., 2019. Length Effect on Load Bearing Capacities of Friction Rock Bolts. Periodica Polytechnica Civil Engineering, Vol. 63(3), 718-725

Kömürlü E., Kesimal A., 2013. Geçmişten Günümüze Tünelcilik ve Tahkimat Malzemeleri, Madencilik, 52, 33-47.

Köse, A.H., 1991. Tarihsel ve Mitolojik Verilerin Işığında, Doğu ve Orta Karadeniz Bölgesi Uygarlıklarının Madencilik Faaliyetleri. Jeoloji Mühendisliği, 39, 72-82.

Oy, H., 2024. Antikçağda Ordu bölgesindeki madencilik faaliyetleri. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 14(3), 1123-1134.

Tızlak, F., 1996. XIX. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı Maden Yatakları. Belleten, 60, 703-718. doi:10.37879/belleten.1996.703. s.710-711, 717

Yalçın, Ü., 2016. Anadolu Madencilik Tarihine Toplu Bir Bakış. MT Bilimsel, 9, 3-13.

Yıldırım, A.S., 2022. XIII-XV. Yüzyıllarda Karadeniz'de Ceneviz Ticaret Kolonileri ve Ticaret. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Erzurum

URL-1: Giresun ili maden ve enerji kaynakları raporu (MTA): https://www.mta.gov.tr/v3.0/say-falar/bilgi-merkezi/maden_potansiyel_2010/Giresun_Madenler.pdf (Erişim tarihi: 11.02.2025)

URL-2: <https://www.facebook.com/watch/?v=351633349102876> (Erişim tarihi: 10.04.2025)

Üçüncüoğlu, A.G., Kömürlü, E., 2016. Osmanlı Dönemi Gümüşhane İli Madencilik Tarihine Genel Bir Bakış. MT Bilimsel, 9, 97-104.